

Kritik mot Kriminalvården, anstalten Hinseberg, för behandlingen av den intagna i samband med urinprovtagning

Beslutet i korthet: En kvinnlig intagna har i samband med en urinprovtagning i anstalten blivit ombedd att avlägsna ett mensskydd i form av tampong inför personalen. I beslutet uttalar JO att det visserligen kan finnas godtagbara skäl att uppmana en intagna att avlägsna en tampong inför en urinprovtagning. Enligt JO kan det dock inte anses proportionerligt att själva avlägsnandet måste ske inför personal. Anstalten kritiserar därför för behandlingen av den intagna i samband med provtagningen.

I beslutet uppmanar JO även Kriminalvården att ta upp frågan om riktlinjer för hur urinprovtagning på kvinnliga intagna bör genomföras, för att säkerställa att liknande situationer hanteras på ett enhetligt och rättssäkert sätt.

Anmälan

I en anmälan som kom in till JO den 29 april 2016 framförde AA klagomål över att hon ansåg sig ha blivit utsatt för kränkande behandling i anstalten Hinseberg i samband med en urinprovtagning. Hon anförde i huvudsak följande:

Vid en urinprovtagning den 9 mars 2016 blev hon tillfrågad av personalen om hon använde tampong. När hon medgav det blev hon ombedd att avlägsna tampongen innan hon lämnade provet. Hon ville inte göra det eftersom hon ansåg att det var kränkande, förnedrande och ohygieniskt att stå naken och dra ut en tampong inför två kriminalvårdare. Hon blev då tillsagd att en vägran skulle resultera i avskildhetsplacering. Hon fick även veta att det var nya rutiner vid urinprovtagning som skulle gälla framöver. Hon har mått dåligt över det inträffade och oroar sig ständigt för att behöva lämna urinprov vid mens.

Utredning

Anmälan remitterades till Kriminalvården för yttrande. I sitt remissvar anförde Kriminalvårdens huvudkontor, genom sektionschefen BB, följande:

Utredning

Uppgifter om sakhållandena har hämtats in från region Mitt, som i sin tur hämtat in uppgifter från anstalten Hinseberg och från Kriminalvårdsregistret (KVR). Av uppgifterna framgår sammanfattningsvis följande.

Det är riktigt att AA angivet datum blivit ombedd att avlägsna en tampong i samband med lämnade av urinprov. Anstalten tillbakavisar dock uppgifterna om att kriminalvårdare sagt att vägran skulle medföra placering i avskildhet samt uppgett att det var fråga om nya rutiner.

När det gäller mensskydd avlägsnas dessa för att minimera risken för manipulation av urinprov, en tampong kan prepareras med exempelvis citronsyra. Det är dock inte fråga om någon generell åtgärd, utan det görs en individuell bedömning. Vidare är det den intagne själv, inte personal, som avlägsnar mensskyddet.

Eftersom AA tidigare vägrat lämna urinprov visade hon på en hög risk vid säkerhets- och riskbedömningen och det ansågs därför särskilt viktigt att säkerställa att urinprovet inte kunde manipuleras. Det finns också uppgifter i KVR om att AA har en missbruksproblematik avseende narkotika.

Enligt anstalten har AA inte framfört några medicinska skäl för att lämna urinprov enskilt och hon har tidigare lämnat flertalet urinprov såväl under pågående som under tidigare verkställighet.

Författningsbestämmelser

I 1 kap. 4 § fängelselagen (2010:610) anges att varje intagen ska bemötas med respekt för sitt människovärde och med förståelse för de särskilda svårigheter som är förenade med frihetsberövandet.

Av 1 kap. 6 § fängelselagen följer att verkställigheten inte får innebära andra begränsningar i den intagnes frihet än som följer av lagen eller som är nödvändiga för att ordningen eller säkerheten ska kunna upprätthållas. En kontroll- eller tvångsåtgärd får endast användas om den står i rimlig proportion till syftet med åtgärden. Om en mindre ingripande åtgärd är tillräcklig ska den användas.

Enligt 8 kap. 6 § fängelselagen ska en intagen, om inte annat motiveras av medicinska eller liknande skäl, på begäran lämna bl.a. urinprov för kontroll av att hen inte är påverkad av exempelvis narkotika.

Av 23 § fängelseförordningen (2010:2010) framgår bl.a. följande. Vid kroppsvisitation och kroppsbesiktning ska den som kontrolleras visas all den hänsyn som omständigheterna medger. Vid kroppsbesiktning i form av lämnade av urinprov ska denna utföras med beaktande av så stor enskildhet som omständigheterna medger och, om möjligt, i enskilt utrymme.

Av 8 kap. 5 § Kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd (KVFS 2011:1) om fängelse (FARK Fängelse) framgår att urinprov ska lämnas i närvaro av personal, men att den intagne kan tillåtas lämna urinprov enskilt när det finns synnerliga skäl och det kan ske utan risk för att provet manipuleras.

I de allmänna råden till bestämmelsen anges att synnerliga skäl kan vara att den intagne har dokumenterade medicinska svårigheter att lämna urinprov i närvaro av personal. Vidare anges att det ifråga om intagna med missbruksproblem i regel finns risk för manipulation.

I 8 kap. 1 a § FARK Fängelse anges bl.a. att vaginal undersökning ska genomföras på sjukhus.

Kriminalvårdens bedömning

Ett urinprov ska normalt lämnas i närvaro av personal. I förevarande fall har dessutom AA en dokumenterad missbruksproblematik, vilket i sig utgör en risk för att provet kan manipuleras. Det förelåg därför inte förutsättningar att låta AA lämna urinprovet enskilt.

Denna rutin var ingen nyhet för AA. Hon har lämnat urinprov tidigare och har inte några dokumenterade medicinska svårigheter som motiverar att hon ska få lämna provet enskilt.

Frågan är därmed om det var en motiverad åtgärd att be AA avlägsna sitt mensskydd i form av tampong i samband med provtagningen. Av den utredning som Kriminalvården företagit framgår att ett sådant mensskydd kan prepareras på ett sådant sätt att ett urinprov kan manipuleras. Med tanke på dokumenterad missbruksproblematik har det alltså funnits skäl att be AA att avlägsna tampongen vid lämnande av provet. Åtgärden har varit både nödvändig och proportionerlig.

Till saken hör att en vaginal undersökning endast får genomföras på sjukhus. Den enda möjligheten att säkerställa att en tampong verkligen avlägsnas, och därigenom minimera risken för manipulation av urinprovet, blir därför att låta den intagne avlägsna tampongen i närvaro av personal.

AA:s uppgift om att hon av kriminalvårdspersonal skulle ha blivit tillsagd att det rörde sig om en ny rutin och att hon skulle placeras i avskildhet om hon vägrade lämna provet tillbakavisas av anstalten.

AA kommenterade yttrandet och uppgav bl.a. följande: Den aktuella åtgärden kan inte säkerställa att en intagen inte har en preparerad tampong. Om hon hade svarat nej på frågan hade personalen aldrig vetat om hon hade tampong eller inte. Hon fick frågan även vid nästa urinprov.

Bedömning

Kriminalvården har i sitt remissvar redogjort för relevant rättslig reglering. JO fann i ett beslut den 17 februari 2000 inte någon anledning att kritisera Kriminalvården för att ha uppmanat en intagen att avlägsna mensskydd (tampong och binda) inför en urinprovtagning. JO uttalade då att frågan om hur avlägsnandet ska gå till måste lösas från fall till fall med målsättningen att det ska ske under sådana former att det inte leder till onödigt obehag för den intagna (se JO 2000/01 s. 218, dnr 519-1999).

Utifrån vad som har kommit fram i utredningen har jag ingen invändning mot att det i vissa fall kan finnas godtagbara skäl att uppmana en intagen att avlägsna en tampong inför en urinprovtagning för att minimera risken för manipulation av provet. Kriminalvården har anfört att den enda möjligheten att fastställa att en tampong verkligen avlägsnas är att låta den intagna göra detta i närvaro av personal. För egen del har jag dock svårt att se att detta skulle vara nödvändigt för att det ska kunna fastställas att en intagen som uppgett sig bära tampong verkligen har avlägsnat den. Som framhållits av anmälaren kan en sådan rutin inte heller säkerställa att intagna inte bär tampong när urinprov lämnas. Mot bakgrund av det obehag det kan antas medföra för den intagna att avlägsna en tampong inför personalen framstår den beskrivna rutinen sammantaget inte som proportionerlig. Det finns därför anledning att kritisera anstalten för behandlingen av den intagna i samband med urinprovtagningen.

Anstalten har tillbakavisat AA:s uppgifter om att hon blivit tillsagd att det rörde sig om en ny rutin och att hon skulle placeras i avskildhet om hon vägrade att avlägsna mensskyddet. Ord står således mot ord i detta avseende, och ytterligare

utredningsåtgärder framstår inte som meningsfulla. Det saknas därmed skäl att uttala kritik med anledning av vad som kommit fram i denna del.

Av det ovan nämnda JO-beslutet framgår att Kriminalvården då övervägde att i allmänna råd närmare redogöra för hur urinprovtagning på kvinnliga intagna bör genomföras. JO ställde sig positiv till detta. Några sådana riktlinjer har såvitt jag känner till inte tagits fram. Jag vill därför uppmana Kriminalvården att på nytt ta upp frågan för att säkerställa att situationer som den nu aktuella hanteras på ett enhetligt och rättssäkert sätt.

Ärendet avslutas.